

# RETTSOPPGJØRET

5/5-49

## sett med en forsvarers øyne

Tre artikler for Morgenposten av o.r.sakfører Halfdan Fyhn

I

Allerede om ettermiddagen den 9. april 1940 ble det klart at det måtte komme til et rettslig oppgjør her i landet, om Tyskland tapte krigen. Quislings radloproklamasjon og «regjeringsdannelse» var et så opplagt forræderi, at det måtte få følger, både for ham selv og for dem som medvirket til det.

Begivenhetene den 25. september 1940 og den 2. februar 1942 gjorde det åpenbart, at oppgjøret nødvendigvis ikke bare ville komme til å ramme Quisling og den nærmeste kretsen omkring ham, men at en stor gruppe nordmenn måtte trekkes til ansvar når tiden kom. Det som skjedde var nemlig, at vårt lands grunnlovsmessige forfatning, med støtte og garanti av en fremmed makts militærkraft og politi, ble endret fra å være parlamentarisk-demokratisk til å bli autoritær.

Spørsmålet om krigen mellom Tyskland og Norge opphørte eller fortsatte etter 9. juni 1940 var i denne forbindelse straffereettslig irrelevant, for uavhengig av spørsmålets besvarelse sto den kjensgjerning fast, at et stort antall nordmenn — i første rekke Quisling og hans «råd», fylkesmennene, «fylkesførerne» og de nye ordførerne — på lovlig måte forandret den statsforfatningsform vi har sikret ved grunnloven og den konstitusjonelle praksis som hadde dannet seg etter 1814.

De fleste nordmenn var på det rene med at et rettsoppgjør måtte komme. At ikke bare ledende kretser innen NS var klar over det samme, men at de aktive sjikt innen partiet måtte innse iallfall sannsynligheten av et rettslig etterspill, synes lite tvilsomt. Det «lå i luften» her hjemme at en etterfølgende oppvask ville komme, de «illegale» avisene og de norske radiosendingene, særlig fra London, omtalte rettsoppgjøret som noe en måtte belage seg på, og så vel Quisling som flere av hans medarbeidere uttalte seg offentlig om det oppgjøret, som ble stilt dem i utsikt.

Det vil være vanskelig å komme til et annet resultat enn at de som var aktive deltagere i og derfor ansvarlige for den forfatningsmessige omdannelsesprosess som tok til den 25. september 1940 og som kulminerte den 2. februar 1942, måtte være på det rene med både at det faktisk var en endring av forfatningen de tok del i, og at endringen var rettsstridig og straffbar fordi den skjedde ved ulovlige midler, nemlig okkupantens militære politiske og politimessige maktapparat. Dette må iallfall være hovedsynspunktet. At det enkelte tilfelle kan komme momenter til som utelukker straffskyld, anser jeg overvei-

ende sannsynlig. Men det kan ikke endre helhetsbildet.

Et av de spørsmål den norske regjering i London måtte ta opp til behandling og løse, var: Hvordan skulle en anlegge og gjennomføre rettsoppgjøret? Problemet hadde mange sider, bl. a. disse tre: Hvor bredt burde oppgjøret anlegges? Hvilke rettsregler kunne og burde det baseres på? Var de som gjaldt 9. april 1940 tilstrekkelige?

Disse rettsreglene hadde vi i straffeloven av 1902 og i straffeloven av 1887.

Straffelovens kapittel 8 omhandler forbrytelser mot statens selvstendighet og sikkerhet. I dette kapittel finner vi § 86, som bestemmer, at fengsel fra 3 år inntil på livstid kommer til anvendelse på den, som under en krig Norge deltar i eller med slik krig for øye, yter fienden bistand i råd eller dåd, eller som svekker Norges eller noen med Norge forbunden stats stridsevne. Handlingen må være forsettlig og rettsstridig.

Norge var i krig med Tyskland fra morgenen den 9. april 1940. Om det er alle enlige. Alle er også enige om at denne krig vedvarte iallfall til den 9. juni 1940. Herav følger at straffelovens § 86 finner anvendelse på handlinger, begått i tiden 9. april — 9. juni 1940. Den som altså i dette tidsrom med forståelse av at Norge var i krig med Tyskland har ytet tyskerne bistand i råd eller dåd eller svekket Norges eller våre alliertes, f. eks. Stornias, kampevne på rettsstridig vis, han skal straffes etter straffelovens § 86.

At krigen mot Tyskland fortsatte også etter 9. juni 1940 er fastslått av Høyesterett. Men avgjørelsen konstaterer bare at det objektivt sett hersker krigstilstand. Forat handlinger, begått etter 9. juni 1940, skal kunne belegges med straff etter § 86, må den som kreves dømt, ha forstått at krigen fortsatte.

Nå kan det ikke nektes at det som hendte den 9. juni 1940 og senere kunne bibringe mange den oppfatning at krigen var slutt. Kongen og regjeringen forlot norsk jord. De norske stridskrefter som var i landet kapitulerte. Det ble avsluttet kapitulasjonsavtale med Tyskland. Norske offiserer ble frigitt. Og avisene, også de som ikke var NS — ledet, ga uttrykk for at kampen var slutt.

For meg står det så, at det for våre myndigheter i London måtte framstille seg iallfall som tvilsomt, at den jevne mann og i særdeleshet om det menige passive NS-medlem fremdeles forsto at det var krig. Og denne tvilen måtte — forekommer det meg — bli sterkere etterhånden som begivenhetene her hjemme utviklet seg. Den

oppfatning ble jo mer og mer hamret inn i folks bevissthet, at krigen mot Tyskland var slutt i juni 1940. I en «proklamasjon», utstedt og offentliggjort i forbindelse med dommen over og henrettelsen av politifullmektig Ellilsen, ble det endog hevdet at vi så langt fra var i krig med Tyskland, som vi tvert om var Tysklands allierte i dets kamp mot Sovjet-Russland.

At disse stadige forsikringer om krigens opphør — avgitt offentlig ikke bare av Quisling og hans nærmeste, men også av jurister — har hatt innflytelse på den alminnelige manns bedømmelse av Norges stilling, er ikke tvilsomt.

Det forsiktigste torde vært i det store og hele ikke å basere seg på straffelovens § 86, når det gjaldt å ramme politiske handlinger, begått etter 9. juni 1940. At det også ville vært det fornuftigste standpunkt, har erfaringen vist. Bruken av § 86 burde vært reservert de aktive, ondssinnede forrædere og vært innskrenket til dem som hadde kvalifisert seg for en straff av 3 års fengsel eller mer.

Straffelovens § 98 sier:

«Den som søker å bevirke eller medvirke til at rikets forfatning ved ulovlige midler forandres, straffes med fengsel i minst 5 år.»

Den 25. september 1940 leste Terboven i kringkastingen opp sin beryktede proklamasjon, hvorved Kongen og regjeringen ble avsatt og alle politiske partier, unntatt NS, forbudt.

De nordmenn som rettsstridig gjennomførte eller medvirket til gjennomføringen av disse bestemmelsene, begikk en forbrytelse som direkte rammes av den siterte § 98. I spissen for «nyordningen» gikk Quisling og de kommissariske statsråder, men de brukte «det statsbærende parti», d.v.s. NS, og de organisasjoner som var knyttet til det, deriblant hirden, som redskap for gjennomføringen. De fikk også hjelp av andre, som ikke hørte til NS, men som ikke desto mindre iallfall objektivt sett rammes av straffe-

budet, i første rekke flere fylkesmenn.

Denne straffelovens § 98 finner anvendelse på handlinger av slik politisk art den omhandler, begått i tiden fra 25. september 1940 til frigjøringen. Ved å basere seg på den og i begrenset utstrekning på § 86, ville man ha oppnådd å ramme dem som det var verd å ramme, og en ville sloppet å stille til strafferettslig ansvar en mengde mennesker som ikke har fortjent straff. Uten å prøve å trekke opp noen grense for hvor langt § 98 rekker, vil jeg, som min personlige mening ha sagt, at jeg ikke tror passive NS-folk og frontkjempere ville kommet inn under straffebestemmelsene. De ville sannsynligvis gått fri, fordi de subjektive vilkår for straff ville mangle.

Straffeloven av 1902 inneholder i § 36 regler om inndragning av midler som er innvunnet ved straffbare handlinger, og i §§ 29—32 bestemmelser om rettingstap.

Konklusjonen av det jeg her har sagt, blir: Vi hadde i vår straffelov av 1902 bestemmelser som var mange nok og gode nok til at det politiske rettsoppgjøret kunne baseres på dem. Dette synspunkt som deles av ikke så få jurister, var ikke regjeringen Nygaardsvolds og heller ikke, de menns her hjemme, som sammen med regjeringen har ansvaret for de under okkupasjonen gitte anordninger, som dels skapte ny rett, dels var ment som supplement til straffeloven. Disse anordningers kvalitet og virkningen av deres praktisering, skal jeg senere komme tilbake til.

Den norske straffeprosesslov av 1887 gjennomførte prinsippet om legmenns medvirkning i strafferettspleien. Et viktig ledd i dette prinsipp er at skyldspørsmålet i lagmannsrettssaker skal avgjøres av en lagrette, bestående av 10 lege medlemmer. Det er denne ordningen som kalles juryssystemet.

Myndighetene i London har, etter samråd med toneangivende kretser hjemme, gått på batten jurysystemet i landssviksaker — til stor skade for hele oppgjøret. I stedet for er det innført en lagmannsrett, bestående av tre juridiske og fire lege dommere, som rådsår seg imellom om og avgjør — med endelig virkning — spørsmålet om tiltaltes skyld. Den lagmannsrett som derved er etablert, har den samme sammensetning og den samme kompetanse, som den institusjon Quisling og Ellilsen innførte under okkupasjonen og som straks etter frigjøringen ble droppet, når det gjelder vanlige straffesaker for lagmannsrett.

Også om den spesielle rettergangsmåte som praktiseres i landssviksaker, vil jeg si noen ord.

Halfdan Fyhn.

106053